

dr Edyta Wolter
Katedra Pedagogiki Społecznej i Pedagogiki Pracy
Wydział Nauk Pedagogicznych
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

OCHRONA PRZED SYNDROMEM „PUSTEGO GNIAZDA” ASPEKT PEDAGOGICZNY

*Przedmiotem antropologii pedagogicznej
jest proces stawania się
człowiekiem mądrym i dobrym (Jodłowska, 2010).*

Celem artykułu jest uzasadnienie humanistycznej wartości dojrzałości psychicznej (emocjonalnej, społecznej, intelektualnej) w prawidłowym funkcjonowaniu człowieka - w kulturowo uwarunkowanym procesie socjalizacji. Dojrzałość psychiczna stanowi ochronę przed syndromem „pustego gniazda” i umożliwia twórczą samorealizację w stadium generatywności oraz integralności (E. H. Erikson) - zarówno w ujęciu sokratycznym (ku sobie), jak i w ujęciu prometejskim (ku innym). Ład duchowy ma ogromny wpływ na jakość życia dorosłych i realizowanie zdrowego stylu życia, który stanowi determinantę wśród czynników warunkujących zdrowie.

W niniejszym artykule zastosowano układ chronologiczny (część 2) oraz problemowy (rzeczowy). Problematykę ochrony przed syndromem „pustego gniazda” w aspekcie pedagogicznym wyjaśniono według następujących kryteriów: dorosłość, kulturowe uwarunkowania dojrzałości psychicznej (na celowo wybranych przykładach, głównie polskiego dziedzictwa kultury), dojrzała samorealizacja na przełomie XX/XXI wieku – w ujęciu sokratejskim i prometejskim, dojrzała samorealizacja w „opustoszałym gnieździe”.

1. Dorosłość

Problematykę dotyczącą dorosłości można rozważać, badać, wyjaśniać i rozumieć w różnorodnych aspektach – np. jako kategorię biologiczną, kulturową, prawną. W ujęciu Erika Eriksona – wybitnego humanisty, neopsychoanalityka - człowiek w procesie rozwoju poznawczego w poszczególnych stadiach socjalizacji, dzięki pokonywaniu naturalnych kryzysów (Witkowski, 1989, s. 162) dojrzewa psychicznie do troski o dobro innych (generatywność), następnie do stadium integralności – a więc dojrzałej refleksji wraz z subiektywną oceną swojego życia w bilansowaniu drogi życiowej. Według Eriksona tożsamość jest kategorią subiektywną jednostki - indywidualności i członka zbiorowości społecznej, a zdrowie psychiczne „...potrzebuje korzeni (...) człowiek (...) czuje się wykorzeniony, przede wszystkim wewnątrznie (...) warunki wykorzenienia, porzucenia czy odizolowania dorosłego będą zawsze odbiciem tego, co zna już z własnej

przeszłości...” (tamże, s. 163), i co może być również przyczyną – jak to Erikson ujął - świadomości zmarnowanych możliwości, rozpaczy i w związku z tym nawarstwiania się patologicznych objawów, utrudniających zdrową samorealizację w środowisku życia.

Rozwój osobniczy jest uwarunkowany wieloma czynnikami, które można ująć następująco: cechy wrodzone (uwarunkowania genetyczne), czynniki środowiskowe (środowisko społeczno-przyrodnicze), działalność dydaktyczno-wychowawcza, aktywność własna. Trzeba podkreślić, że szczególne znaczenie w rozwoju osobniczym ma rodzina, która pełni funkcje osobowe oraz instytucjonalne¹. Jeśli rodzina funkcjonuje prawidłowo stanowi najwartościowsze środowisko wychowawcze w procesie nabywania kompetencji kulturowych (kulturalizacja) i społecznych (socjalizacja) w poszczególnych stadiach kontinuum rozwojowego.

2. Kulturowe uwarunkowania dojrzałości psychicznej

Dojrzałość psychiczna jest pojęciem stosowanym w ujęciu relatywnym - w odniesieniu do poszczególnych przedziałów wiekowych dziecka oraz w ujęciu bezwzględnym – jako dojrzałość psychiczna osób dorosłych. Dojrzałość psychiczną tworzą: dojrzałość emocjonalna, społeczna, intelektualna. Jeśli proces socjalizacji przebiega prawidłowo człowiek dojrzały psychicznie ma świadomość swoich emocji oraz umie kontrolować przebieg procesów emocjonalnych, ma ukształtowane postawy intrapersonalne oraz interpersonalne, zwłaszcza szacunku, tolerancji i empatii wobec innych ludzi, ma także zdolność świadomego kierowania procesami orientacyjno-poznawczymi, postawami intelektualnymi oraz egzystencjalnymi i społecznymi - co sprzyja harmonijnej samorealizacji w środowisku życia.

Według Marii Ryś „...dojrzałość jest ujmowana na dwa sposoby – jako idealny wzorzec, który ma wskazywać dokąd i którędy zmierza rozwój, lub jako proces przemian...” (Ryś, 2011, s. 238 – 239), dojrzałego człowieka cechuje „...zaangażowanie w afirmację najpiękniejszych wartości...” (tamże, s. 250). Adam Solak podkreślił, że „...dojrzała osobowość - to nieprzecenianie siebie, lecz otwarcie się dla innych, przy równoczesnej świadomości, że każdy z nas ma do spełnienia na świecie inne i to niepowtarzalne zadanie...” (Solak, 2003, s. 207). Jak już w niniejszym artykule wspomniano rodzina ma szczególne miejsce wśród instytucji wychowania - w procesie nabywania dojrzałości psychicznej i gotowości do samowychowania, samokształtowania.

Aby zrozumieć znaczenie ochrony przed tzw. syndromem „pustego gniazda” (światopogląd i zastosowanie praktyczne) trzeba nawiązać do kulturowych uwarunkowań osobowości podstawowej społeczeństwa polskiego, ponieważ zintegrowana konfiguracja wspólnych elementów osobowości, dostarcza jego członkom wspólnych znaczeń i wartości (Linton, 2007, s. 460). Ludzie, których łączy kultura mają wspólne wyobrażenia (Erikson, 2004, s. 15). Według teoretyka kultury Wilhelma Diltheya, aby zrozumieć istotę człowieczeństwa trzeba znać historię, kulturę² oraz

¹ Zob. funkcje rodziny, w: M. Winiarski, Znaczenie rodziny w wymiarze indywidualnym i społecznym, w: J. Piekarski, T. Pilch, W. Theiss, D. Urbaniak-Zajac (red. nauk.), Edukacja społeczna wobec problemów współczesnego człowieka i społeczeństwa, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010, s. 379 – 387.

² Kulturę rozumianą jako uporządkowany zbiór dóbr społeczności konkretyzujących się w określonym miejscu, przestrzeni, czasie. Por. B. Turlejska, Społeczno-kulturowy horyzont wiedzy pedagogicznej, w: S.

interpretować źródła historyczne, ponieważ dziedzictwo kultury stanowi antecedencję społecznych wyzwań i problemów teraźniejszości. Warto więc w tym miejscu przypomnieć, że w kulturze polskiej - już w czasach średniowiecza (Adamski, 1984, s. 116-122) ranga rodziny była wysoka. Od swoich członków rodzina wymagała realizowania zadań, wynikających z ról społecznych osobowych: żony, męża, matki, ojca, córki, syna, siostry, brata - które służyły przetrwaniu rodziny. Model rodziny patriarchalnej kształtował się przez stulecia, ulegając procesom przeobrażeń społecznych.

W dziedzictwie kultury polskiej jest dużo przykładów, odzwierciedlających oczekiwania społeczne wobec dorosłych. Egzemplifikację stanowi twórczość Mikołaja Reja z Nagłowic, który twierdził, że spośród czterech stanów: małżeńskiego, wdowiego, dziewiczego i wolnego (bezzakonnego) - najbardziej wskazane jest życie w stanie małżeńskim, pod warunkiem, że „...człęk młody umie szukać ożenienia swego...” i „...ożenienie jest wdzięczne...” (Rej, 2003, t. 1, s. 122 i 126), gdy wyraża się dobrym pozyciem małżeńskim, ponieważ „...najprzedniejszą cnotą jest cnota sprawiedliwości...” oraz szacunek dla rodziców. Natomiast życie w stanie wolnym bezzakonnym może - zdaniem Reja - być przyczyną realizowania życia „...swawolnego...” (tamże, s. 129), a takie szlachcicowi poczciwemu nie przystoi, ponieważ „...swawolne życie swawolny żywot czyni (...) a zły przykład złego czyni...” (tamże, s. 136). Rej wyjaśnił, że w relacjach interpersonalnych najlepsza jest zyczliwość, jako „...istne dobrodziejstwo co nas nic nie kosztuje i jest tak pożyteczna, jak uprawne pola i ogródki...” (tamże, s. 595).

Według Reja, gdy człowiek poczciwy osiągnie wiek sędziwy ma postępować mądrze i być dobrym chrześcijaninem, ponieważ „...krześcijańska zyczliwość każdego zdobić musi...” (tamże, s. 436), a w życiu szlachcica są dwa klejnoty: zbawienie i zdrowie. Aby na nie zapracować trzeba żyć pogodnie i uczciwie. Mikołaj Rej poszczególne etapy życia ludzkiego porównał do przyrodniczych pór roku. Młodość nazwał wiosną, a więc okresem ludzkiego „...zakwitania...”; latem - wiek średni; jesienią - wiek dojrzały, który jest podobny do zasobnej spiżarni, gdy człowiek oczekuje zimy i odpoczywa po pracy. Podkreślił, że taka konsekwencja transcendencji czasu spotyka wesołych i roztropnych, którzy „...prostą drogą chodzą...”. Na dojrzałą równowagę duchową według Reja nie zapracują ci, którzy prowadzą życie swawolne i nieuczciwe. Mikołaj Rej człowieka szlachetnego i dojrzałego porównał do pięknego drzewa „...na którym i ptacy się gnieźdzą, i pszczoły osiadają, i pod nim się rozliczne żwirzeta chłodzą, i na wiele rzeczy przygodzić się może...” (tamże, s. 503). Wyjaśnił, że mądrość (sapientia) jest darem niebios, jest trudno osiągalna i niezależna od fortuny oraz pochlebstw.

Inny przykład twórczości staropolskiej, dotyczący polskiego wzoru w zakresie osobowych ról społecznych w rodzinie stanowi twórczość Łukasza Górnickiego, który w XVI wieku postulował interpersonalną homeostazę w koegzystencji z kobietami, pisząc, że chociaż „...białogłowa jest najniedoskonalsze żwirzę między żwirzety, dostojności albo malej, albo żadnej przeciwko dostojności mężczyźńskiej...”. (Górnicki, 2004, t. 2, s. 314), to „...dała białymgłowom natura, iż nie mają tej siły, tej surowości w sobie którą mężczyźni (...) a dlatego one dziatki małe chowają, a podrosłe ojcowie ćwiczą (...) tak też

mężczyzna nie jest bardziej człowiekiem niż białogłowa...” (tamże, s. 316–317). Erazm Gliczner radził: „...żeby ociec, chcąc mieć dzieci stateczne i u ludzi dobrze zawołane, nie pomału o nie się starał, aby z białą głową, cnotliwą stateczną, nie swawolną, ale poćwiwą, małżeństwo zwiódł, a wedle niego z nią z rządu a stateczności płód wywiódł...” (Gliczner, 1876, s. 7) oraz swojemu synowi podobnie życzył, ponieważ „...żonę pojąć pokutę czynić...” (tamże, s. 129).

Interesujący przykład stanowi także twórczość Adama Mickiewicza, który w poemacie o życiu szlacheckim Litwy pt. „Pan Tadeusz” ukazał polski obyczaj wzorów zachowania się, także w zakresie osobowych ról społecznych w małżeństwie. Wzór kultury polskiej w tym zakresie ukazuje następujący przykład: „...Jestem kobietą, rządy nie należą do mnie, wszakże Pan będziesz mężem; ja do rady młoda, Co Pan urządzisz, na to całym sercem zgoda!...” (Mickiewicz, 1986, s. 346). Co ciekawe - filozof i działacz społeczny Karol Libelt wśród poświęcających się nauce niechętnie widział kobiety. Jego zdaniem wyjątek stanowią panny, które na wzór starożytnych Muz: Erato, Euterpe, Kaliope, Klio, Melpomeny, Polihymnii, Talii, Terpsychory, Uranii pozostaną dziewicami, nie wyjdą za mąż „...bo na cóż zawód robić mężowi, który zamiast żony, dostaje w pożycie autorkę, poświęcającą dni i noce piśmiennictwu; płodzącą dzieła i poemata, z których mężowi nie przyjdzie słodkie miano ojcostwa, szperającą w księgach i rękopisach, zamiast w gospodarstwie; zakładającą bibliotekę, zamiast spiżarni...” (Libelt, 1852, s. 3–19).

Działacz oświatowy i redaktor pierwszego polskiego czasopisma pedagogicznego pt. „Nowa Szkoła” – Ewaryst Estkowski uznał relacje interpersonalne w rodzinie za podstawowe źródło wzorów społecznego zachowania się. „Kiedy w zagrodzie małżeństwo zgodne a miłe, to gospodarz z gospodynią dzielą między siebie wszystkie starania w domu a zagrodzie. (...) Co mąż zapracuje, to żona gospodarnością i oszczędnością pomnażać ma...” (Estkowski, 1861, s. 35). Anastazja Dzieduszycka skrytykowała kobiety, które podejmują pracę zawodową i zaniedbują – jej zdaniem wychowanie domowe (Dzieduszycka z Jełowickich, 1872, s. 120) swoich dzieci. Ten problem także analizował Bolesław Prus (Aleksander Głowacki), który w dziełach pt. „Lalka”, „Emancypantki” ukazał problem „...usamodzielniania się...” kobiet na ziemiach polskich pod zaborami w drugiej połowie XIX wieku.

Jak wiadomo na rozwój kultury polskiej ma także wpływ społeczna myśl luminarzy Kościoła katolickiego. Problematyce relacji osobowych w rodzinie u schyłku XIX wieku uwagę poświęcił papież Leon XIII, podkreślając wartość naturalnego prawa do zawarcia małżeństwa i naturalnego prawa ojca do możliwości troszczenia się o utrzymanie swojej rodziny (Leon XIII, 1991, s. 10). Leon XIII skrytykował samowolne naruszanie prawa rodziców do opieki nad swoimi dziećmi (Leon XIII, 1891, s. 8–9). Trzeba zaznaczyć, że humaniści reprezentujący twórczą myśl pozytywizmu dostrzegli wartość zdrowych relacji interpersonalnych w rodzinie, zwłaszcza w odniesieniu do kobiet, w związku z obowiązkami, wynikającymi z roli społecznej matki. Ten problem pozostał aktualny w twórczości przełomu XIX i XX wieku. Przykład stanowi twórczość Cecylii Plater-Zyberkówny, która w swoich publikacjach poświęconych problematyce wychowania do dojrzałości psychicznej wyjaśniła, że dzięki odrodzonej moralnie rodzinie można odrodzić postawy moralne społeczeństwa polskiego, żyjącego w warunkach niewoli narodowej pod zaborami. Zyberkówna podkreśliła, że postawy społeczne rodziców „...wyznaczają główny kierunek moralny...” i jeśli (zwłaszcza) matka

stara się zaszczepić dziecku umiłowanie prawdy, co pokazuje osobistym przykładem codziennym, to „...ideał ma to do siebie, że raz dojrzany zostawia w duszy ślad niezatarty...” (Plater-Zyberkówna, 1908, s. 32).

Cecylia Plater-Zyberkówna rozważając postawy interpersonalne w rodzinie zauważyła, że każde małżeństwo przechodzi trzy fazy pożycia: „...epokę samych zachwyty...” (gdy małżonkowie dostrzegają same zalety), następnie trudny okres, gdy wskutek wzajemnego spowszednienia małżonkowie dostrzegają same wady oraz trzeci etap, który są w stanie osiągnąć tylko dojrzały psychicznie małżonkowie, którzy umieją już sprostać swoim wadom i racjonalnie ocenić zalety współmałżonka. Ale nawet w najlepszych małżeństwach są bardzo trudne sytuacje, utrudniające harmonijną samorealizację, jeśli jednak według Zyberkówny oboje mają motywację (chcą) i potrafią je przewyciężyć – związek umacnia się wzajemnym szacunkiem oraz wyzwalająco wpływa na potomstwo. Określając obowiązki, wynikające z pełnienia ról społecznych żony, męża, matki, ojca Zyberkówna podkreśliła, że prawidłowo funkcjonująca rodzina jest wartościowym fundamentem społeczeństwa, zwłaszcza gdy rodzice tworzą ciepły klimat emocjonalno-wychowawczy i starają się zrozumieć swoje dzieci oraz pełnią – jak to ujęła – rolę społeczną doświadczonych przewodników życiowych, również dzięki pracy pro publico bono (Plater-Zyberkówna, 1897, s. 151–160).

Problematykę wychowania w rodzinie rozważał również Jan Paweł II, który uogólnił, że rodzina jest inicjacją wszystkich ludzkich wspólnot i dlatego trzeba stwarzać warunki, aby w życiu społecznym mogło realizować się dojrzałe macierzyństwo i ojcostwo¹. Jan Paweł II wyraził: „...rodzice niech widzą w dzieciach największy skarb, niech robią wszystko, by rodzina stała się Kościołem domowym, ochraniającym Małżeństwo, Miłość i Życie...”². Wyjaśnił, że kryzys człowieczeństwa w XX wieku, to przede wszystkim kryzys rodziny, zwłaszcza nuklearnej, z którą zdaniem Jana Pawła II wiąże się genealogia każdego człowieka³ „...wychodzącego z rodziny, aby z kolei w nowej rodzinie urzeczywistnić swe życiowe powołanie...”.

Na podstawie kilku celowo wybranych przykładów (kryterium chronologiczne) można uogólnić, że w kulturze polskiej rodzina, dzięki procesowi wychowania naturalnego ma szczególne znaczenie w procesie dojrzewania do pełnienia ról społecznych osobowych oraz instytucjonalnych. Nawet w okresie niewoli narodowej, w warunkach, gdy kultura polska stawiała opór w walce o przetrwanie - rodzina, a zwłaszcza matki nie tylko stały się ostoją biologicznego przetrwania narodu polskiego, lecz były aktywne na polu działalności patriotyczno-konspiracyjnej (Winiarz, 2000, s. 150 i nast.). Dzięki macierzyństwu kobiety uczestniczyły w ochronianiu dziedzictwa kultury narodowej i stały się wychowawczyniami narodu w zakresie wychowania umysłowego, moralnego, patriotycznego, religijnego, obywatelskiego, zwłaszcza gdy były dojrzałe psychicznie oraz przygotowane do odpowiedzialnego realizowania ról społecznych w małżeństwie.

¹ Dekalog. Przemówienia i homilie Jana Pawła II – IV pielgrzymka do Ojczyzny, Wydawnictwo Diecezjalne, Pelplin 1991, s. 100 – 116.

² J. G. Freie, Jan Paweł II pielgrzym fatimski. Dokumentacja faktograficzna (tłum. M. H. Siewierscy), Sanktuarium Fatimskie 1988, s. 10.

³ Jan Paweł II, List do rodzin, list do dzieci, w: „L' Osservatore Romano” – Watykan 1994, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004, s. 24, 64.

3. Dojrzała samorealizacja na przełomie XX/XXI wieku - w ujęciu sokratejskim i prometejskim

W warunkach ogólnej tendencji kultury ponowoczesnej (Bauman, 2006, s. 37), gdy historyczne źródła nie prowadzą już do przeszłości, lecz do nowej/innej interpretacji przeszłości celem wychowania jest dojrzała samorealizacja, wyrażająca się w dążeniu do możliwie pełnego kształtowania potencjału rozwojowego osoby w środowisku społecznym i przyrodniczym - w aspekcie poznawczym, emocjonalnym i działaniowym (Dybiec, 2005, s. 22). Ponieważ ponowoczesne społeczeństwo przechodzi transformację z tożsamości „danej” na „zadaną” - szczególnego znaczenia nabiera edukacyjne wyzwanie „...społecznego stawania się...” oraz doskonalenia samego siebie, zarówno w ujęciu sokratejskim, jak i prometejskim.

W ujęciu sokratejskim¹ samorealizacja jest poznaniem i rozumieniem samego siebie, dzięki zabiegom intrapersonalnym (ku sobie) – świadomym i zaplanowanym, które służą kreowaniu ładu duchowego (Turos, 2007, s. 14). Jak słusznie podkreślił Jan Szczepański - każdy człowiek tworzy obraz samego siebie, a każda działalność zostawia ślad zarówno w zewnętrznej, jak i wewnętrznej sferze życia. Większość ludzi tworzy dodatnie wyobrażenie o sobie, które stanowi swoistą obronę przed wewnętrzną pustką, pozwala „...normalnie...” współżyć i współdziałać z bliźnimi (Szczepański, 1984, s. 45–50).

Natomiast w ujęciu prometejskim² samorealizacja jest aktywnością człowieka, który sytuuje siebie jako część wspólnoty i ukierunkowuje swoją aktywność na środowisko w którym funkcjonuje (Kozielecki, 1980, s. 230). Przy czym w interakcjach społecznych wyodrębniono kilka obszarów: płaszczyznę komunikacji rzeczowej, płaszczyznę przeżyć osobistych oraz płaszczyznę stosunków międzyludzkich (Wójcik, 2000, s. 9). Komunikacja rzeczowa dotyczy treści, informacji oraz ich uzasadnienia, płaszczyzna przeżyć osobistych – uczuć i wspomnień, natomiast płaszczyzna interakcji społecznych – postaw interpersonalnych.

W myśl paradygmatu edukacji podmiotowej nie można interakcji ograniczać do treści (płaszczyzna rzeczowa), lecz należy również uwzględniać przeżycia osobiste oraz wartość twórczych interakcji społecznych (Lewowicki, 1997, s. 58). Tym bardziej, że jak słusznie podkreślił Józef Placha (2011, s. 171) narasta zjawisko zrywania więzi międzyludzkich i szczególnego znaczenia nabiera teza Jeana Vanier'a: „Do wspólnoty przychodzi się po to, żeby być szczęśliwym. Zostaje się w niej, żeby uszczęśliwiać innych. Egzemplifikacją stanowi działalność wolontarystyczna³, która jest bezinteresowną pracą

¹ Sokrates (469 – 399 p.n.e.) interesował się filozofią człowieka, wiedzą etyczną (intelektualizm etyczny). Uznano go za twórcę metody dialogowej, składającej się z trzech części: protreptyki, elenkytyki, maieutyki.

² Prometeusz – według mitologii greckiej jeden z tytanów, który bogom wykradł ogień i ofiarował go ludziom. Zeus za karę przykuł Prometeusza do skał Kaukazu, gdzie orzeł wyszarpywał mu odrastającą wątrobę.

³ Wolontariusz (w formie przestarzałej „wolontariusz”) pochodzi od łacińskiego voluntarius – dobrowolny, chętny. Oznacza osobę, która wyraża zgodę na wykonywanie jakiejś czynności bez przymusu i wynagrodzenia. Zob. I. Bartusiak, Młodzieżowy wolontariat współczesną szkołą wychowania społecznego, w: J. Kojkoł, P. J. Przybysz (red. nauk.), Edukacja wobec wartości, Wydawnictwo Akademii Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte, Gdynia 2002, s. 388.

społeczną na rzecz innych, zwłaszcza potrzebujących wsparcia społecznego, której nie można wymuszać w sytuacjach reifikacji społecznej (uprzedmiotowienie).

Podmiotowa płaszczyzna osobowa oraz w zakresie stosunków interpersonalnych powinna służyć zdrowemu stylowi życia i afirmacji człowieczeństwa podczas np. pomocy chorym, ubogim, sierotom biologicznym lub społecznym. Moralny aspekt dojrzałej samorealizacji jest uwarunkowany autonomią wewnętrzną. Według Ireny Kurlak „jakość życia małżeńskiego rzutuje na inne sfery psychospołecznego funkcjonowania człowieka, m. in. na stosunek do siebie i innych ludzi, na właściwe pełnienie rozmaitych ról społecznych oraz na ogólne poczucie szczęścia i spełnienia” (Kurlak, 2010, s. 52 i nast.). Psychologiczny klimat domu rodzinnego ma – według Barbary Kałdon (2010 s. 27) - „decydujący wpływ na kształtowanie dojrzałej miłości, ofiarności, poszanowania ludzkiej godności i innych uczuć oraz cech osobowościowych, które będą odgrywać znaczną rolę w życiu człowieka”.

4. Dojrzała samorealizacja w „opustoszałym gnieździe”

W nawiązaniu do publikacji Judith Holder pt. „Grumpy Old Holder” oraz porad psychologicznych (nawet e-psychologów w Internecie), wspierających zaakceptowanie nowej sytuacji, związanej z odnalezieniem się w „pustym gnieździe” trzeba podkreślić, że w życiu człowieka dorosłego podstawowymi sferami socjalizacji są: małżeństwo, rodzicielstwo, praca zawodowa oraz doskonalenie zawodowe, czas wolny, świadome dokonywanie zmian w osobistym rozwoju osobowości. Wymienione aktywności wywierają wpływ na jakość życia człowieka dorosłego i jego styl życia, który stanowi determinantę (53%) wśród czynników warunkujących zdrowie (Wolski, 2009, s. 7). Oczywiście nie chodzi o pogoń za zdrowiem (która według Ivana Illicha staje się czynnikiem patogennym (za: Baumann, 2006, s. 123), lecz o indywidualną odpowiedzialność za jakość życia dorosłych w harmonii ze środowiskiem społeczno-przyrodniczym.

Jednym z najnowszych dążeń edukacyjnych w kulturze europejskiej jest edukacja ustawiczna przez całe życie, doskonalenie dorosłych w trosce o ich dobrostan. W tym celu od 1973 roku w Europie funkcjonują Uniwersytety Trzeciego Wieku, które założono we Francji¹, w Belgii, Polsce, Szwajcarii, Hiszpanii, we Włoszech, Szwecji, następnie w wielu innych krajach na świecie. W Polsce działają następujące typy Uniwersytetów Trzeciego Wieku, powołane pod patronatem uczelni akademickich (lub działające w strukturze uczelni), powołane przez stowarzyszenia realizujące działalność popularno-naukową oraz działające przy domach kultury, bibliotekach, ośrodkach pomocy społecznej i domach dziennego pobytu.

Słuchacze Uniwersytetów Trzeciego Wieku uczestniczą w wykładach audytoryjnych, podczas których realizowane są treści w zakresie m. in. kultury i sztuki, językoznawstwa, literatury, prawa, zasad postępowania administracyjnego oraz wiedzy o kraju i świecie, z zakresu turystyki, ekonomii, polityki krajowej i zagranicznej, nauk

¹ Pierwszy Uniwersytet Trzeciego Wieku założył Pierre Vellas (gerontolog, profesor prawa, nauk ekonomicznych i społecznych) w 1973 roku przy Uniwersytecie w Tuluzie we Francji. Por. M. Halicka, K. Czykier, Uniwersytet Trzeciego Wieku – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość, w: „EDUKACJA Studia Badania Innowacje” 2009, nr 3 (107), s. 133.

przyrodniczych itp. Oprócz wykładów słuchacze mogą wybrać (według swoich zdolności, predyspozycji i zamiłowań) oraz uczestniczyć w zajęciach fakultatywnych, takich jak: lektoraty języków obcych, zajęcia ruchowe (np. gimnastyka ogólnorozwojowa, Nordic Walking, joga, basen, zajęcia ruchowo-taneczne (.Ogrodowicz, 2007, s. 420), plastyczne, literackie, poetyckie¹, komputerowe, warsztaty medyczne (zdrowe odżywianie, medycyna niekonwencjonalna), fotograficzne, koła miłośników (np. astronomii, brydża, rękodzieła artystycznego). W ramach Uniwersytetów Trzeciego Wieku odbywają się także wycieczki oraz spotkania integracyjne, m. in. z okazji uroczystości związanych ze Świętami Bożego Narodzenia i Wielkanocnymi, aby „...drobne radości życia...”, takie jak uczestniczenie w w/w zajęciach² służyły samorealizacji, autokreacji i w konsekwencji dobrostanowi duchowemu i społecznemu osób dorosłych.

Na podstawie zaprezentowanych przykładów form samorealizacji w stadium generatywności, następnie integralności - można stwierdzić, że w życiu dorosłych czas wolny ma znaczenie kulturotwórcze i społeczne, zwłaszcza, że dotyczy bezinteresownej aktywności (J. Dumazedier: za: Tauber, 1998, s. 19) poznawczej, twórczej, fizycznej, kulturalno-rozrywkowej, społecznej - po zrealizowaniu obowiązków rodzinnych i zawodowych. Dzięki terapeutycznemu walorowi dobrowolnie realizowanej działalności osoby dorosłe regenerują siły witalne organizmu, czerpią radość z także wspomnianej już działalności wolontarystycznej na rzecz innych, a także z samokształcenia oraz sportu, turystyki, śpiewu, tańca, impresji dzieł sztuki w muzeach, teatrze, operze, podczas widowisk plenerowych itp. Teoretycy czasu wolnego podkreślają znaczenie dobrowolności podejmowanych form aktywności oraz różnic indywidualnych, wraz z tradycją kulturową danej społeczności w tym zakresie (Orzechowska, 1997, s. 139).

Uzasadniając wartość zdrowej samorealizacji w procesie socjalizacji dorosłych trzeba przypomnieć, że choroba jest kategorią obiektywną, zdrowie – subiektywną, „zdrowie to samosterujący układ równowagi między procesami anabolizy i katabolizy w płaszczyźnie somatycznej, integracji i dezintegracji w płaszczyźnie psychicznej, syntonii i dystonii w płaszczyźnie społecznej. Ponadto wszystkie te płaszczyzny spięte są ze sobą nadrzędnym mechanizmem regulacyjnym” (Demel, 2008, s. 15). Natomiast wśród kategorii zdrowia wymieniono: fizyczne (somatyczne), psychiczne, społeczne, duchowe (Kirenko, 2008, s. 7).

Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) określiła, że zdrowie to subiektywnie odczuwany dobrostan – dobrego samopoczucia fizycznego, psychicznego i społecznego (socjalnego), a nie tylko brak choroby. Miarą zdrowia psychicznego jest stopień integracji osobowości; miarą zdrowia społecznego – stopień syntonii, czyli współbrzmienia interakcji zachodzących między jednostką, a społeczeństwem. W społeczno-ekologicznym modelu zdrowia determinantę stanowi indywidualna odpowiedzialność za styl życia w procesie rozwoju osobniczego (antropologiczny holizm emocjonalno-wolitywnej oraz intelektualno-sprawnościowej sfery osobowości)

¹ B. Śnicikowska (red., wstęp, noty objaśniające), Między wersami (Próby literackie, tom 2). Antologia tekstów literackich studentów Łódzkiego Uniwersytetu Trzeciego Wieku im. Heleny Kretz, Publikacja została wydana z funduszu przeznaczonego przez Polsko-Amerykańską Fundację Wolności na realizację Programu „Dla siebie i innych”, Łódź 2007, s. 7 – 41.

² W. Kasprzak (opr.), Nasz uniwersytet. Biuletyn Uniwersytetu Trzeciego Wieku przy Wydziale Pedagogicznym Akademii Pedagogicznej im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2010, s. 4 i nast.

do wartości której społeczeństwo trzeba wychować w poszczególnych stadiach rozwoju poznawczego (za: Gaweł 2003, s. 12).

Holistyczne¹ ujęcie dotyczy całokształtu rozwiązań systemowych, poczynając od kręgu relacji wewnątrzrodzinnych i powiązania ich ze społecznością lokalną - aż po najszerszy krąg oddziaływań w całokształcie biosfery i kultury życia społecznego. Chodzi o holistyczne skierowanie energii dla wszelkiego dobra na podstawie założeń humanistycznej etyki (Pasterniak, 1997, s. 122). Holistyczna koncepcja człowieka (Skulicz, 2004, s. 71) jest wyjaśniana dzięki najnowszym osiągnięciom nauk humanistycznych i nauk przyrodniczych (pedagogika holistyczna - Szyszko-Bohusz, 2002, s. 42). Jest bliska idei humanizmu ekologicznego, a więc ma związek z kształtowaniem dojrzałych postaw intelektualnych oraz moralnych w zakresie zdrowego pola życiowego, samokontroli, samorealizacji, poszukiwania sensu życia (Michnowski, 2006, s. 288) i podporządkowania ekonomicznego aspektu ludzkiej egzystencji - rozwojowi duchowemu, także w pokonywaniu barier poznawczych, psychologicznych, kulturowych, utrudniających dojrzałą samorealizację i ochronę przed syndromem „pustego gniazda”.

Bibliografia

- Adamski F., Socjologia małżeństwa i rodziny. Wprowadzenie. Wydanie drugie, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1984.
- Bartusiak I., Młodzieżowy wolontariat współczesną szkołą wychowania społecznego, w: J. Kojkoł, P. J. Przybysz (red. nauk.), Edukacja wobec wartości, Wydawnictwo Akademii Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte, Gdynia 2002.
- Bauman Z., Płynna nowoczesność (tłum. T. Kunz), Wydawnictwo Literackie, Kraków 2006.
- Dekalog. Przemówienia i homilie Jana Pawła II – IV pielgrzymka do Ojczyzny, Wydawnictwo Diecezjalne, Pelplin 1991.
- Demel M., Repetycje. Wybrane zdania o kulturze fizycznej, o zdrowiu i wychowaniu, Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Warszawa 2008.
- Dybiec J., Historia wychowania w postmodernistycznym świecie, w: T. Gumuła, S. Majewski (red.), Historia wychowania w kształceniu nauczycieli. Tradycja i współczesność. Teoria i praktyka, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2005.
- Dzieduszycka A. z Jełowickich, Gawędy matki, Nakładem Księgarni Gubrynowicza i Schmidta, Lwów 1872.
- Erikson E. H., Tożsamość a cykl życia (tłum. M. Żywicki), Wydawnictwo Zysk i S ka, Poznań 2004.
- Estkowski E., Nauki wiejskie dotyczące się gminy, życia i stosunków wieśniaka, Nakładem Księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, Poznań 1861.
- Freie J. G., Jan Paweł II pielgrzym fatimski. Dokumentacja faktograficzna (tłum. M. H. Siewierscy), Sanktuarium Fatimskie 1988.
- Gaweł A., Pedagogia wobec wartości zdrowia, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003.
- Gliczner E., Książki o wychowaniu dzieci, Nakładem Księgarni D. E. Friedleina, Kraków 1876.

¹ Holizm (gr. holos – cały). Po raz pierwszy pojęcie holizm zastosował Jean Ch. Smuts (1870 – 1950) w książce pt. „Holizm i ewolucja”. Zgodnie z jego koncepcją teoretyczną w procesie ewolucji powstają coraz to nowe całości.

- Górnicki Ł., Dworzanin polski (opr. R. Pollak), Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2004 (t. 2).
- Halicka M., Czykier K., Uniwersytet Trzeciego wieku – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość, w: „EDUKACJA Studia badania Innowacje” 2009, nr 3 (107).
- Jan Paweł II, List do rodzin, list do dzieci, w: „L'Osservatore Romano” – Watykan 1994, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2004.
- Jodłowska B., Czy koncepcja pedagogiki sokratejskiej może być podstawą pedagogiki europejskiej? (Rozważania w kontekście problemów antropologicznych), w: M. Nowak, P. Magier, I. Szewczak (red. nauk.), Antropologiczna Pedagogika Ogólna, Wydawnictwo KUL, Wydawnictwo GAUDIUM, Lublin 2010.
- Kirenko J., Zdrowa szkoła – zdrowy uczeń. Wyzwania współczesności, w: J. Kirenko (red.), Zdrowa szkoła – zdrowy uczeń, Wydawnictwo NeuroCentrum, Lublin 2008.
- Kozielecki J., Koncepcje psychologiczne człowieka. Wydanie poprawione i rozszerzone, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1980.
- Kałdon B., Niektóre zaburzenia w rozwoju emocjonalnym dzieci i młodzieży z rodzin alkoholowych, w: B. Kałdon, I. Kurlak (red.), Uwarunkowania, profilaktyka i resocjalizacja społecznych zachowań dzieci i młodzieży, Wydawnictwo Salezjańskie (Seria: Educatio), Warszawa 2010.
- Kasprzak W. (opr.), Nasz uniwersytet. Biuletyn Uniwersytetu Trzeciego Wieku przy Wydziale Pedagogicznym Akademii Pedagogicznej im. Jana Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2010.
- Kurlak I., Wybrane zagadnienia problematyki szczęścia w małżeństwie w kontekście relacji interpersonalnych partnerów związku, w: B. Kałdon, I. Kurlak (red.), Uwarunkowania, profilaktyka i resocjalizacja społecznych zachowań dzieci i młodzieży, Wydawnictwo Salezjańskie (seria: Educatio), Warszawa 2010.
- Leon XIII, List pasterski Ojca Świętego w sprawie ludu roboczego. Socjalna Encyklika Czcigodnym Braciom Patryarchom, Prymasom, Arcybiskupom i Biskupom Katolickiego Świata, którzy pozostają w łączności ze Stolicą Apostolską, Rzym 1891.
- Leon XIII, Rerum Novarum Encyklika o Kwestii Robotniczej, Ośrodek Chrześcijańskiej Myśli Społecznej Augustinum, Warszawa 1991.
- Lewowicki T., Przemiany oświaty. Szkice o ideach i praktyce edukacyjnej. Wydanie czwarte, Wydawnictwo „Żak”, Warszawa 1997.
- Libelt K., Humor i prawda w kilku obrazkach, Nakładem B. M. Wolffa, Petersburg 1852.
- Linton R., Rola kultury w kształtowaniu osobowości, w: E. Nowicka i M. Głowacka Grajper (wybór i red. nauk.), Świat człowieka – świat kultury. Antologia tekstów klasycznej antropologii, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Michnowski L., Ekohumanizm i trwały rozwój a koncepcja cywilizacji życia i miłości Jana Pawła II, w: A. Skowroński (red.), Rozmaitości ekofilozofii, Acta Universitatis Masuriensis, Wydawnictwo Wszechnicy Mazurskiej, Olecko 2006.
- Mickiewicz A., Pan Tadeusz czyli ostatni zajazd na Litwie. Historia szlachecka z roku 1811 i 1812 we dwunastu księgach wierszem, Książka i Wiedza, Warszawa 1986.
- Ogrodowicz A., Działalność Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Szczecinie, w: B. Bugajska (red. nauk.), Życie w starości, Wydawca ZAPOL, Szczecin 2007.
- Orzechowska G., Profilaktyka gerontologiczna w epoce Odrodzenia i dzisiaj, w: Z. Czaplicki, W. Muzyka (red.), Nauki o wychowaniu a promocja zdrowia, Pracownia Badań Społecznych, Olsztyn 1997.

- Pasterniak W., Od małego „ja” do świadomości jedynej, w: J. Gnitecki, W. Pasterniak, A. Szyszko Bohusz, Świat edukacja wszechświat, Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego Oddział w Poznaniu, Poznań 1997.
- Placha J., Laski miejscem budowania wspólnoty, w: J. Placha (red.), Środowisko Lasek w perspektywie historii i chrześcijańskiej myśli pedagogicznej, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2011.
- Plater Zyberkówna C., Droga odrodzenia na duchu, czyli trzydniowe rekolekcje, W Drukarni Franciszka Czerwińskiego, Warszawa 1897.
- Plater Zyberkówna C., Ideał a młodzież, Wydawnictwo z cyklu „Odrodzenia”, Warszawa 1908.
- Rej M., Żywot człowieka poczciwego (opr. J. Krzyżanowski), Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2003 (t. 1 i 2).
- Ryś M., Psychologia pomocą w osiągnięciu dojrzałości osób z niepełnosprawnością, w: J. Placha (red.), Środowisko Lasek w perspektywie historii i chrześcijańskiej myśli pedagogicznej, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2011.
- Skulicz D., Pedagogika a nauki medyczne, w: S. Palka (red.), Pogranicza pedagogiki i nauk pomocniczych, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2004.
- Solak A., Wychowanie i praca. Studium współzależności, Mała Poligrafia Redemptorystów, Tuchów 2003.
- Szczepański J., Sprawy ludzkie. Wydanie trzecie rozszerzone, Czytelnik, Warszawa 1984.
- Szyszko Bohusz A., Pedagogika holistyczna wobec zmian w humanistyce, w: J. Gnitecki (red.), Teorie pedagogiczne wobec zmian w humanistyce i w otaczającym świecie, Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego, Olsztyn – Poznań 2002.
- Śniecikowska B. (red., wstęp, noty objaśniające), Między wersami (Próby literackie, tom 2). Antologia tekstów literackich studentów Łódzkiego Uniwersytetu Trzeciego Wieku im. Heleny Kretz, Publikacja została wydana z funduszu przeznaczonego przez Polsko Amerykańską Fundację Wolności na realizację Programu „Dla siebie i innych”, Łódź 2007.
- Tauber D. R., Pedagogika czasu wolnego zarys problematyki, Wyższa Szkoła Hotelarstwa i Gastronomii, Poznań 1998.
- Turlejska B., Społeczno kulturowy horyzont wiedzy pedagogicznej, w: S. Palka (red.), Pogranicza pedagogiki i nauk pomocniczych, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2004.
- Turos L., Andragogika autokreacji (przedmowa T. W. Nowacki), Drukarnia J. J. Maciejewscy, Warszawa 2007.
- Winiarski M., Znaczenie rodziny w wymiarze indywidualnym i społecznym, w: J. Piekarski, T. Pilch, W. Theiss, D. Urbaniak Zajęc (red. nauk.), Edukacja społeczna wobec problemów współczesnego człowieka i społeczeństwa, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010.
- Winiarz A., Wpływ kobiety – matki na życie polskiej rodziny wiejskiej doby niewoli narodowej (1795 – 1918), w: K. Jakubiak (red.), Partnerka matka opiekunka. Status kobiety w dziejach nowożytnych od XVI do XX wieku, Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Bydgoszcz 2000.
- Witkowski L., Rozwój i tożsamość w cyklu życia. Studium koncepcji Erika H. Eriksona, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1989.

Wolski A., Kulturowe zachowania warunkujące dobrostan, Wydawnictwo NeuroCentrum, Lublin 2009.

Wójcik E., Metody aktywizujące w pedagogice grup, Wydawnictwo Rubikon, Kraków 2000.